

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 377.8:378.147:7(477.87)

Анна Бокшан

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ORCID ID 0000-0002-5263-2515

DOI 10.24139/2312-5993/2025.03/003-012

РЕАЛІЗАЦІЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено особливості реалізації неформальної освіти у закладі вищої мистецької освіти на прикладі діяльності Закарпатської академії мистецтв. У процесі дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів, що забезпечили глибоке вивчення процесу реалізації неформальної освіти у закладі вищої мистецької освіти: теоретичних методів; аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, систематизація, узагальнення. Визначено, що неформальна освіта є особливо важливою для здобувачів освіти закладів вищої освіти в сфері культури і мистецтва.

Ключові слова: неформальна освіта, мистецька освіта, заклад вищої мистецької освіти, освітній процес, здобувачі освіти.

Постановка проблеми. У сучасних міжнародних освітніх системах відбуваються глибокі трансформаційні зміни, що істотно впливають на напрями реформування освіти України, зокрема: спрямованість на запит споживачів освітніх послуг, компетентнісний підхід до оцінювання результативності системи освіти, об'єднання та поширення можливостей використання освітніх послуг для формальної й неформальної освіти, заохочення до участі в освітньому процесі зацікавлених суб'єктів суспільства, налагодження тісних відносин між наукою, освітою, галуззю виробництва та бізнесом.

Реформування вітчизняної системи вищої освіти вимагає теоретичного осмислення змісту неформальної освіти, а також розробки напрямів практичної інтеграції її з формальною освітою.

Зазначимо, що у наукових джерелах європейських країн термін «неформальна освіта» з'явився наприкінці ХХ століття. Все це набуло актуальності та визначало зміни в суспільстві зі створенням умов для розвитку певних категорій людей та соціальних груп.

На думку Н. Павлик, це визначення утвердилось в процесі еволюційного відбору – на основі дослідження особливостей альтернативних форм освіти (Павлик, 2018).

Для національної освітньої галузі поняття «неформальна освіта» є новим та розпочинає активно розвиватися на початку ХХІ століття.

Вона характеризується збільшенням частки ефективного доступу до сучасних міжнародних освітніх форм, можливістю їхнього запозичення та адаптації, а також спрямованість на євроінтеграцію української освітньої системи (Дрозд, 2023).

Аналіз актуальних досліджень. Багато науковців (І. Андрощук, О. Аніщенко, О. Баніт, С. Закревська, Т. Калюжна, М. Коваленко, Л. Лук'янова, Г. Нестеренко, О. Огієнко, Н. Павлик, В. Піддячий, С. Прийма, О. Тишкова, Н. Шарошкіна та ін.) розглядають теоретичний аспект неформальної освіти як базис використання особливостей людського ресурсу, загальні підходи до визначення ролі та змісту неформальної освіти у системі вищої освіти, зокрема у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців та сутність неформальної освіти як особливого соціо-освітнього явища (Дрозд, 2023).

Метою статті є висвітлення особливостей реалізації неформальної освіти у закладі вищої мистецької освіти на прикладі діяльності Закарпатської академії мистецтв, а також здійснено аналіз форм, методів і умов її впровадження з урахуванням специфіки художньо-творчої підготовки майбутніх фахівців.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів, що забезпечили глибоке вивчення процесу реалізації неформальної освіти у закладі вищої мистецької освіти: теоретичних методів; аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, систематизація, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» відображено термінологічний апарат і процесуальні складники неформальної освіти. У проекті Закону України «Про освіту дорослих» сказано, що «формування у дорослих осіб усвідомленої потреби в безперервному навчанні, культури неформальної та інформальної освіти є стратегічним завданням для досягнення цілей сталого розвитку держави» (Про освіту дорослих..., 2022).

Науковець О. Шапочкіна розглядає неформальну освіту як індивідуально вмотивовану діяльність, що ґрунтується на свідомому виборі особистості людини поза формальними структурами навчання і спрямована на саморозвиток та професійне вдосконалення через опанування додаткових компетентностей. Неформальна освіта є складовою безперервної освіти, що сприяє самовдосконаленню та самореалізації особистості людини впродовж життя. Вона виступає важливою детермінантою індивідуального, професійного та

соціального розвитку, а також додатковим ресурсом формування професійних компетентностей (Шапочкіна, 2012, с. 17).

Дослідник Н. Павлик трактує неформальну освіту як освітній процес, що визначається додатковим цілеспрямованим діалогічним навчанням, вихованням та розвитком, який не входить до структури закладів освіти (Павлик, 2018, с. 103).

На думку О. Огієнко, важливою рисою неформальної освіти, виокремленою на основі аналізу шведського досвіду освіти дорослих, є організація освітнього процесу без «наставника-учителя» (Огієнко, 2018). У термінах «учитель» і «здобувач освіти» різниця полягає в їхніх ролях у освітньому процесі: педагог – джерело знань, а здобувач освіти – отримувач цих знань. Неформальна освіта використовує більш нейтральне поняття – «учасник». Отже, замість поняття «учитель» в процесі організації неформальної освіти використовують значення: тренер, модератор або фасилітатор. Їхня роль полягає вже не тільки в передаванні знань, а у створенні умов, які сприяють організації найбільш оптимального освітнього процесу та взаємодії, спілкуванню її учасників. Дані критерії надають можливість не використовувати об'єкт-суб'єктний підхід до організації освітнього процесу, бере до уваги вплив і інтереси всіх учасників процесу (Дрозд, 2023).

Організація формату неформальної освіти побудована на особистісно орієнтованому підході. Всі її учасники – це як правило, різнорідна аудиторія людей з різними поглядами та соціальним статусом, точками зору та рівнем знань, життєвим і професійним досвідом. Рівень сприйняття повідомлень учасниками даного освітнього процесу може суттєво відрізнятись, а отже всі навчальні програми спрямовані на створення максимально сприятливого освітнього середовища, де гармонійно та упорядковано враховуються індивідуальні досягнення, вибудовується їх оптимальна індивідуальна траєкторія зростання.

Отже, учасниками неформального освітнього процесу виступає аудиторія, що сформована на волонтерських умовах, і відповідно, позитивно вмотивована. Науковці Г. Нестеренко й О. Тишкова визначають, що в основі неформальної освіти лежить усвідомлення значення особистісного долучення до доданого процесу (Нестеренко, Тишкова, 2017, с. 6).

Крім того, неформальна освіта побудована на основі різноманітних складових, що розкривають принципово нові можливості їх використання для всіх учасників. Дослідник М. Коваленко наголошує, що нині широко

використовуються освітні інструменти на основі інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема онлайн-курси, стимулятори, тренажери та ігрові онлайн-платформи для навчання та ін. Все це надає можливість формувати не лише професійні компетентності в учасників неформального процесу, а й формувати їх інформатичні компетентності, вирішувати складні творчі та аналітичні завдання (Коваленко, 2017). Отже, неформальна освіта надає можливість забезпечити процес створення індивідуальної форми навчання, яка визначається форматом навчання і його темпом, зосередженням на дуже вузькій темі або, навпаки, незвичайній міждисциплінарній програмі.

Особливе значення для розвитку неформальної освіти є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Науковцями В. Вергуною та Т. Скорик узагальнено і систематизовано освітні платформи, які забезпечують процеси створення різних видів неформальної освіти для різноманітної цільової аудиторії (Prometheus – українська безкоштовна MOOC-платформа; EdEra – освітні спецпроекти, інтерактивні підручники; ВУМ Online – відкритий університет Майдану; Інша Освіта – громадська організація, що працює за стандартами німецької неформальної освіти; Всеосвіта – платформа для педагогів; На Урок – онлайн-портал для освітян з курсами та обміном досвідом; Дія. Цифрова освіта – платформа підвищення цифрової грамотності; Українська академія лідерства – програма 10-місячної неформальної освіти для молоді та ін. (Скорик, Вергунова, 2021).

Нині в освітньому процесі широко використовуються ігрові методи навчання, що характеризуються чітко поставленою метою і відповідним до неї педагогічним результатом, навчально-пізнавальною спрямованістю. Базовою характеристикою ігровізації є динамічний процес використання сценаріїв, які дають можливість учасникам зануритись у світ ігор і вимагають зосередженості у реальному часі. В неформальній освіті гейміфікація визначається активним використанням інноваційних підходів, апробацією сучасних методик і нових технологій навчання (Ткаченко, 2015). Досвід практичної діяльності показав, що використання ігор в освітньому процесі дозволяє невимушено, але ефективно розвивати загальні й професійні компетентності здобувачів освіти.

Багато науковців зазначають, що найвищі оцінки результативності досягнуті через форми організації неформальної освіти, які вимагали залучення фахівців і були досить довготривалими

та системними. Вони відображають не тільки дозвільний, але й більш міждисциплінарний характер освітніх послуг, таких як тематичні табори, відкриті університети, участь у громадських рухах, культурних акціях і фестивалях та інших заходах. Отже, неформальна освіта вимагає поглиблення змісту, глибокої теоретично-практичної бази, проведення освітнього процесу на основі інтересів молоді.

Основним чинником розвитку системи неформальної освіти є постійна конкуренція між традиційним та сучасним змістом і формами навчання, а визначальною ознакою – здатність мобільно реагувати на зміни розвитку суспільства.

Разом із тим формальна та неформальна освіти підпорядковані загальній меті – це не конкуренція, а рух в напрямку зближення та взаємодоповнення. Ми можемо констатувати, що формальна освіта не може миттєво реагувати на постійні інноваційні та соціально-економічні зміни у суспільстві, але це може забезпечити неформальна освітня практика.

Крім того, формальна система освіти є визначеною й унормованою. Неформальна – виконує роль стихійного експериментального процесу, який забезпечує перехід ефективних практик та методик у поле формальної освіти. Відбувається циклічний процес освоєння та впровадження інноваційних форм навчання у традиційні.

Отже, гуманізація освітнього процесу у закладах вищої освіти України, формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти можуть відбуватися з одночасно їх залученням їх до заходів неформальної освіти та визнання результатів такої діяльності.

На нашу думку, для створення умов взаємовпливу і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі професійної підготовки майбутніх фахівців доцільно організовувати осередки неформальної освіти безпосередньо в закладах вищої освіти. Ці осередки повинні функціонувати на співпраці з іншими інституціями, зокрема з інститутами громадянського суспільства.

На базі Закарпатської академії мистецтв активно розвиваються різні осередки неформальної освіти. Ось ключові напрями:

– арт-37 – відкриті майстер-класи та творчі простори (майстер-класи з акварелі; практики з монотипії та високого друку; курси декоративного народного розпису та кераміки);

- підтримка виставок класиків закарпатської школи мистецтв та дипломних робіт студентів у новому представленому виставковому залі;

- майстер-класи від кафедри образотворчого мистецтва (проведення регулярних відкритих пленерів, семінарів не лише для здобувачів освіти, але й для широкої аудиторії; живопис, графіка, реставрація);

- майстер-класи з живопису від заслужених художників та викладачів, а також участь у міжнародних виставках і пленерах;

- еко-театральні тренінги для викладачів – співпраця з Академією культури та мистецтв Закарпатської облради (тренінги з «екотеатру» – екологічно спрямований театр для педагогів і аматорів із різних регіонів Закарпаття);

- науково-просвітницька діяльність, що створює неформальне середовище для обміну досвідом серед науковців, здобувачів освіти та громадськості (міжнародна конференція «Ерделівські читання», випуск наукового «Вісника» за матеріалами конференцій, дні відкритих дверей та профорієнтаційні заходи для школярів і освітян).

Залучення галузевих експертів до неформальної освіти та налагодження системної роботи, є важливими, адже це може забезпечити вищу ефективність порівняно з окремими одноразовими заходами. Як перспективний напрям роботи відзначимо проведення тренінгів, майстер класів, гостьових лекцій, зустрічей з практиками, волонтерські та соціальні проекти, онлайн-курси, вебінари, неформальні освітні програми та ін.

Слід зазначити, що така співпраця здійснюється у двох напрямках: перший передбачає участь здобувачів освіти у заходах, а другий – взаємодію з викладачами закладів вищої освіти, науковцями та практиками, які виступають у ролі спікерів, експертів і тренерів.

В умовах воєнного стану для розвитку неформальної освіти у закладі вищої школи велике значення має досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій, проведення освітніх заходів у дистанційному режимі. Особливо ми би хотіли зупинитись на такому складнику інформаційного середовища, як соціальні мережі. Дослідники Г. Нестеренко й О. Тишкова наголошують, що більш ефективно застосування соціальних мереж у контексті неформальної освіти та розробка стратегії їх доцільного, усвідомленого використання

для залучення цільової аудиторії вікових, професійних, індивідуальних особливостей (Нестеренко, Тишкова, 2017).

Вся інформація про заходи з неформальної освіти активно публікується на сайтах ЗВО, факультетів та сторінках кафедр у соціальних мережах Facebook та Instagram. Студентське самоврядування займається реєстрацією учасників, і всі заходи завжди доступні для вільного перегляду, що забезпечує інформування студентської спільноти та створює умови для їх участі у певних заходах.

Зазначимо також, що взаємодія з неформальним сектором освіти дозволяє закладу вищої освіти стати більш гнучким у плануванні роботи та застосовувати, зокрема, й короткострокове планування. В умовах сучасної динаміки це дає можливість швидко реагувати на актуальні запити аудиторії.

Ми хочемо наголосити на ще одному значному аспекті неформальної освіти – соціальному, що визначає насамперед, підвищення соціального досвіду її учасників та їх особистісному розвитку й формуванні громадянської свідомості. На думку О. Огієнко неформальна освіта визначається значними соціальними і педагогічними потенційними можливостями для формування демократичної громадянськості. Саме неформальна освіта може сприяти вирішенню проблем місцевих громади, а через них впливати на демократичні зрушення у суспільстві, гармонійно поєднувати та розвивати певні критерії: уміння відстоювати громадянську позицію, співпрацювати з оточенням; розвиток активного громадянина, переведення його на рівень моделі поведінки. Неформальна освіта дорослих може стати тим механізмом, який забезпечить гармонійний розвиток суспільства і сприятиме встановленню довіри між громадянами і владою (Нестеренко, Тишкова, 2017).

Нині в Україні неформальна освіта діє як стихійна організація, а тому механізм залучення здобувачів освіти до цього процесу потребує суттєвого вдосконалення. Все це розглядається не через формат недостатньої кількості пропозицій професійно орієнтованих курсів/заходів/видів діяльності з неформальної освіти, а насамперед чіткого розуміння здобувачами освіти важливості неформальної освіти і стійкої мотивації до її здійснення.

Актуальними залишаються проблеми ефективної взаємодії формальної і неформальної освіти, досягнень оцінки результатів неформальної форми освіти. У Законі України «Про освіту» у статті 8

зазначено, що результати навчання, які здобувачі освіти одержали в процесі неформальної та/або інформальної освіти, визнаються у системі формальної освіти в порядку, що визначено законодавством. Наказом МОН України № 130 від 08.02.2022 року затверджено «Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти», відповідно до якого заклад вищої освіти забезпечує проведення процедури визнання результатів прописаних форм навчання та розробляє власну структуру оформлення підтвердження (Порядок визнання у... , 2022).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, ми можемо стверджувати, що інтеграція формальної та неформальної освіти є важливою умовою особистісного й професійного зростання здобувачів освіти та допомагає закладу вищої освіти виконати основну його місію – підготувати компетентного фахівця, який здатен продовжувати освіту впродовж життя.

Неформальна освіта визначає подальше вдосконалення компетентностей, які сформовані у здобувачів освіти у процесі формальної освіти, що значно впливає на підвищення конкурентоздатності випускників. Посилення взаємовпливу формальної та неформальної освіти забезпечує вдосконалення освітнього процесу, визначає систему формування компетентностей здобувачів освіти.

Таким чином, неформальна освіта є особливо важливою для здобувачів освіти закладів вищої освіти в сфері культури і мистецтва, яка забезпечує формування творчого, демократично орієнтованого громадянина та здійснює підготовку сучасних фахівців, залучених до розбудови України як європейської держави.

ЛІТЕРАТУРА

- Дрозд, Т. (2023). Взаємозв'язок формальної та неформальної освіти в контексті діяльності закладу вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*, 4, 72-81 (Drozd, T. (2023). The relationship between formal and informal education in the context of the activities of a higher education institution. *Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Ecology. Public Management and Administration"*, 4, 72-81).
- Коваленко, М. О. (2017). Визнання результатів неформальної освіти як чинник людського розвитку. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти. *Причорноморські економічні студії*, 14, 162–165 (Kovalenko, M. O. (2017). Recognition of the results of informal education as a factor of human development. Modern trends in the development of informal education. *Black Sea Economic Studies*, 14, 162–165).

- Нестеренко, Г. О. & Тишкова, О. В. (2017). Сучасні соціальні мережі як інструмент неформальної освіти. *Фізико-математична освіта*, 3(13), 35–38 (Nesterenko, G. O. & Tyshkova, O. V. (2017). Modern social networks as a tool of informal education. *Physical and mathematical education*, 3(13), 35–38).
- Огієнко, О. (2018). Неформальна освіта дорослих в умовах глобалізації та інтеграції: виклики та можливості. (ред.) Кремень, В.Г., Ничкало, Н.Г. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* (с. 80–86). Київ : Знання України (Ohiienko, O. (2018). Informal adult education in the context of globalization and integration: challenges and opportunities. (eds.) Kremen, V.G., Nychkalo, N.G. *Conceptual principles of adult education development: world experience, Ukrainian realities and prospects* (pp. 80–86). Kyiv: Knowledge of Ukraine).
- Павлик, Н. П. (2018). *Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів*. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка (Pavlyk, N. P. (2018). *Theory and practice of organizing informal education of future social educators*. Zhytomyr: I. Franko ZhDU).
- Поліхун, Н. І., Постова, К. Г., Сліпучіна, І. А., Онопченко, Г. В. & Онопченко, О. В. (2019). *Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації*. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України (Polikhun, N. I., Postova, K. G., Slipukhina, I. A., Onopchenko, G. V. & Onopchenko, O. V. (2019). *Implementation of STEM education in the context of integration of formal and informal education of gifted students: methodological recommendations*. Kyiv: Institute of Gifted Children of the National Academy of Sciences of Ukraine).
- Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти.* (2022). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> (*Procedure for recognition in higher and professional pre-higher education of learning outcomes obtained through informal and/or informal education.* (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>).
- Про освіту* (Закон України). №2145-VIII (2017). Вилучено з: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-8 (*On Education (Law of Ukraine)*). No. 2145-VIII (2017). Retrieved from: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-8).
- Про освіту дорослих* (Проект Закону України). (2022). Вилучено з: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06948A?an=19> (*On Adult Education (Draft Law of Ukraine)*). (2022). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06948A?an=19>).
- Скорик, Т. В. & Вергунова, В. С. (2021). Неформальна освіта як чинник професійного розвитку майбутніх учителів. *Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (с. 86–89). 11–12 червня, 2021, Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Skoryk, T. V. & Vergunova, V. S. (2021). Non-formal education as a factor in the professional development of future teachers. *Synergy of formal, informal and dual education of future specialists in preschool and primary education: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation* (pp. 86–89). June 11–12, 2021, Chernihiv: Chernihiv Collegium National University named after T.H. Shevchenko).

Ткаченко, О. (2015). Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 11, 303–309 (Tkachenko, O. (2015). Gamification of education: formal and informal space. *Current issues of the humanities*, 11, 303–309).

Шапочкіна, О.В. (2012). *Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині* (автореф. дис. ... кандидата пед. наук). Київ (Shapochkina, O.V. (2012). *Modern trends in the development of informal education of future teachers in Germany* (author's abstract of the dissertation ... candidate of pedagogical sciences). Kyiv).

SUMMARY

Bokshan Anna. Implementation of Non-Formal Education in a Higher Art Education Institution.

The article highlights the features of implementing non-formal education in a higher art education institution, using the example of the activities of the Transcarpathian Academy of Arts. It also analyzes the forms, methods, and conditions of its implementation, taking into account the specifics of artistic and creative training of future professionals.

A set of interrelated methods was used in the research process, ensuring an in-depth study of the implementation of non-formal education in a higher art education institution, including theoretical methods, analysis of psychological-pedagogical and methodological literature, systematization, and generalization.

The article emphasizes the significant role of information and communication technologies in the development of non-formal education. Educational platforms that support the creation of various types of non-formal learning for different target audiences are summarized and systematized.

To ensure mutual influence and complementarity between formal and non-formal education in the system of professional training of future specialists, it is advisable to organize centers of non-formal education directly within higher education institutions. These centers should operate in cooperation with other institutions, particularly civil society organizations.

It is determined that the integration of formal and non-formal education is a key factor in the personal and professional growth of learners and helps higher education institutions fulfill their main mission – to prepare competent specialists capable of lifelong learning. Non-formal education enhances the development of competencies that learners acquire through formal education, significantly improving graduates' competitiveness.

Thus, non-formal education is especially important for students of higher education institutions in the field of culture and art. It fosters the development of a creative, democratically oriented citizen and supports the training of modern professionals involved in building Ukraine as a European state.

Key words: non-formal education, art education, higher art education institution, educational process, students.